

INSEMNAȚI PE CĂRȚI VECHI ȚIPĂRITE LA EPISCOPIA RM. VÎLCEA

de AL. BĂLINTESCU

„Ai carte, ai parte“, am auzit fiecare în depărtata sau mai apropiata copilărie, dumerindu-ne, apoi, de-a lungul vieții cu neprevăzute avataruri, cum și în ce fel am avut „parte“. Petrarca spune despre cărți că „ne delectează pînă în măduva oaselor, ne grăiesc, ne dau sfaturi și sînt unite cu noi printr-o familiaritate vie și armonioasă“, iar Emerson că ele „ocupă în viața noastră același loc cu părinții, cu cei dragi și experiențele mari“¹⁾. Uneori, cartea este mai sigură decît un frate sau un prieten, răspunde la întrebări în fața cărora aceștia rămîn muți, dezleagă noduri considerate gordiene, aduce lumină în mijlocul negurilor, devine fîntină ce stinge marile arșițe. Încredințează-i-te ei! Nu-ți va acoperi cu vermină taina inimii și nu-ți va răstălmăci fiorul gîndului. Cheam-o la orice oră de grea cumpănă; va fi alături de tine. Cartea te face frate, prin secole, cu primii „autori“ care, fără gînd negustoresc, fără trufie, neștiut, netrîmbițat prin mijloace publicitare, ci așa, ca o lucrare a pămîntului dătător de roade, au scrijelat pe argilă arsă, table cerate, cărămidă, pereți de peșteră, piele sau papirus, bucuria nașterii, durerea morții, teama de necunoscut și uimirea în fața fenomenelor naturii. Comunicîndu-și astfel preaplînul sufletesc, n-au mai fost singuri, devenind frați, prin secole, cu toți cititorii lor de mai tîrziu.

După descoperirea tiparului, cartea capătă — treptat, treptat — virtutea bunului cel mai de preț al omenirii, la îndemîna oricui în librării, școli, biserici și biblioteci publice sau particulare, unele reprezentînd valori inestimabile, de neprețuit în bani.

Referindu-ne la Arhivele Statului Craiova, observăm că începuturile bibliotecii sale datează din anul 1931 mai 1 (deci, cu o lună și jumătate în urma înființării acestei instituții), cînd primii lor salariați, în frunte cu profesorul Constantin D. Fortunescu, au donat mai multe numere din „Columna lui Traian“ și diferite foi volante.

În luna iunie același an, Direcția Generală a Arhivelor Statului va înzestra, în două rînduri, noua secție regională din subordine, cu numeroase cărți și periodice, cum sînt: Ultima cronică română din epo-

ca fanarioșilor de B.P. Hașdeu, Stema României de Constantin Moisil, Les sacrifices roumains pendant la guerre de Eftimie Antonescu, Regulamentul Organic, Buletinul Oficial, Revista Arhivelor etc.

Tot în acest an, numărul cărților și periodicelor va crește, datorită donațiilor remarcabile ale Academiei Române. De altfel, calea donațiilor (fie la solicitarea Arhivelor Statului Craiova, fie din inițiative de stat sau particulare) va contribui aproape în exclusivitate la îmbogățirea bibliotecii de-a lungul anilor cu noi titluri, ajungându-se astăzi la peste 12 000 volume cărți, periodice și foi volante, unele fiind rarități.

Pe lângă cărțile și periodicele considerate rarități, ne rețin atenția cărțile ecleziastice (psaltiri, liturghiere, cazanii, mineie, octoihuri etc.), aparținând secolelor XVIII—XIX și fiind tipărite, mai toate, la tiparnița Episcopiei Rm. Vilcea. Înainte de-a intra, pe diferite căi, în biblioteca Arhivelor Statului Craiova, au servit drept cărți de cult la bisericile sătești din județele Dolj, Gorj, Mehedinți și Vilcea sau zăceau prin stranele și podurile unor biserici părăsite de cine știe ce vitregii ale vremurilor. Acestea le alăturăm trei cărți laice : una veche de peste 400 ani, iar două din epoca modernă și contemporană.

În ce constă apărutele lor? Exceptându-le pe cele ieșite din tiparnițe mai noi, la prima vedere în vechime. Coperți de carton sau lemn învelit în piele sau pânză, hirtie aspră cu ciudate filigrane, litere de tipar înflorite naiv, xilogravuri, file cu bucle la colțuri și murdare de prea multe întoarceri, purtând ca o broderie ceara întârzierii vreunui dascăl asupra-le în nopți lungi de iarnă și a rîvnei cîntăreșilor din strană. Adevărul este, însă, altul. Dincolo de caracterele lor externe — proprii materialului și tipăriturii —, cărțile pomenite îl atrag pe cititor printr-un element nou care le urcă valoarea, transformîndu-le în prețioase documente arhivistice, în cronici succinte. Pe dosul coperților, pe foile de gardă, frecvent în partea de jos a filelor și mai rar sus, uneori pe margine și oriunde era un spațiu liber, apar felurite însemnări făcute cu cernelele aflate atunci la îndemînă sau cu creionul începînd din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Scris elegant, sigur, dovedind știința de carte și îndemînarea, scris stingaci cu repetiri și ștersături, fraze lungi, propozițiuni scurte, reluate ca un leitmotiv muzical de la o filă la alta, frînturi de fraze sau propozițiuni, nume proprii, cuvinte izolate, linii sau... pur și simplu, mîzgălituri. Pentru cine are răbdare să le descifreze, studierea lor este revelatoare. Bunăoară, ajungem la concluzia că elementele care au determinat apariția primilor „autori“ de cărți în adîncul istoriei, au fost, în mare, și temeiul însemnărilor pe marginea acestora în vremurile și pe meleagurile lipsite de presă, telefon, radio, televiziune: bucuria nașterii, durerea morții, teama și uimirea, dorința de a nu fi singur, de a comunica urmașilor întîmplările istoriei timpului tău, pe ei făcîndu-i, astfel, contemporani ai tăi, iar tu supraviețuind :

„Și am scris eu mult păcătosu decît toți cei ce sînt în lume. Eu voi muri, mîna va putrezi, iar slava va trăi ; cine va ceti, mă va pomeni“²⁾.

Constatăm, apoi, că însemnările respective, departe de a fi făcute la întâmplare, se grupează în jurul unor trăsături caracteristice vieții și preocupărilor omului de totdeauna sub aspect social, economic și etic.

Cu cât ne apropiem de zilele noastre, însemnările pe cărți se reduc, în mare măsură, la trei categorii, fără să însemneze însă că acestea n-au existat de totdeauna: dovada proprietății („ex meis libris“, „din cărțile mele“, „cumpărată astăzi“, o simplă semnătură etc.), autografele autorilor și dedicațiile, fiecare din acestea putând deveni prețioasă în funcție de cine este sau a fost stăpînul cărții, valoarea autorului și personalitatea celui care dăruiește cartea. Din rîndul primei categorii, rudă apropiată cu „ex-libris“-ul, amintim cele 28 cărți vechi (secolele XVI—XVIII) din biblioteca Liceului nr. 1 „Nicolae Bălcescu“ Craiova care, inițial, au aparținut bibliotecilor stolnicului Constantin Cantacuzino și domnitorului fanariot Nicolae Mavrocordat; poartă semnătura acestora. Din rîndul celei de-a doua și a treia categorii, Arhivele Statului Craiova dețin în biblioteca proprie două cărți prețioase prin autograful — dedicația lor:

Pe volumul de poezii „L'Âme Sereine“, tipărit la Paris în anul 1896, Elena Văcărescu îi scrie, la data de 25 octombrie 1935, unei rude din comuna Strejești, județul Olt: „A ma cousine chérie Nathalie Darvary avec près de nous l'image aimée de celle que nous plairons toutes deux, très affectueusement“, iar marele om politic și de stat democrat, dr. Petru Groza, scrie la data de 6 iunie 1945, pe volumul „În umbra celulei“, proaspăt apărut: „Prietenului de pușcărie R., în amintirea zădărniciului comun după gratiile Malmaison-ului“⁴⁾.

Să revenim la însemnările care au o legătură strînsă cu un domeniu sau altul al istoriei. Primele asupra cărora ne oprim privesc circulația, mai bine zis, destinul cărților, prețul și plata lor (într-o vreme cînd cartea era rară și scumpă), cu taleri grei, prin strădanie obștească sau individuală. Astfel, în anul 1793 decembrie 8, dascălul Radu Duma (informație prețioasă pentru învățămîntul craiovean) vinde părintelui Grigorie arhimandritul, cu 10 taleri, un „lecticon“ latinesc, tipărit în anul 1567⁵⁾. Nu știm prin ce mîini va fi trecut numitul „lecticon“ (ce servise odinioară dascălului Duma pentru deprinderea limbii strămoșești) pînă în anul 1954, cînd apare pe prima filă „ex-libris“-ul bibliotecii unui cărturar oltean: Gh. Otetelișanu.

O altă însemnare, din care cunoaștem nu numai prețul cărții, ci și numele unui nou dascăl, stabilit pe lîngă Episcopia Rm. Vlcea, este aceea făcută pe o psaltire la data de 29 octombrie 1785. Setea de învățătură a înaintașilor noștri emoționează. Stan Popîrlan din satul Birza, județul Dolj și soția sa Stana dorind să vadă pe fiul lor, anume Soare, om „foarte învățat și procopsit, din avere sau din neavere, ca nește oameni cu multe necazuri lumești“, cumpără cu 3 taleri și 30 galbeni o psaltire⁶⁾ de la popa Radu, „pentru învățătura și folosul fiului“... „Trîind și învățînd și cîștigînd darul preoției“, acesta își va aminti de părinți, după moartea lor, și-i va pomeni; „al doilea, mai cu fierbinte dragoste va pomeni și pre cel prea mult și semirt dascălul său ce l-au învățat, care nu-

mele i-au fost Eftimie de la sfânta Episcopie a Râmnicului, fecior răposatului, lui Petco logofăt". Mai târziu, Soare Popirlan din satul Bîrza, ajuns diacon, dăruiește satului Țugurești, județul Dolj, „ca să fie de slujba bisericii“, psaltirea cumpărată de părinții săi.

În afară de oamenii simpli (cu cine știe cîtă trudă !), de „toată obștea lăcuitorilor“ cîte unui sat ⁷⁾, de fețele bisericesti ⁸⁾, proprietarii unor moșii ⁹⁾ și meșteșugarii vremii ¹⁰⁾, mai cumpără cazanii, psaltiri, evanghelii și mineie, dăruindu-le bisericilor ctitorite de ei ca să le fie de trebuință și pentru a lor „eternă pomenire“, a părinților, a fiilor și a tot neamul lor, paharnicul Nicolae Fundățeanu, medelnicerul Constantin Almăjanu, căpitanul Dragomir Bucșănescul, căpitanul „dă oștire rumânească“ Haralambie Fundățeanu, Ciucă, vătaful plaiului Horezu, făcut apoi „polcovnic al județului Vîlcii“ ¹¹⁾, precum și alți dregători și slujbași, neuitînd să iscălească „pentru ținare de minte“ și să treacă sub iscălitura proprie pomelnicul viilor, pomelnicul morților, iar unii dintre ei să arunce grele blesteme :

„Cine s-ar ispiti a o înstrăina la altă biserică, acela să dea seama fără de îndreptare la înfricoșata zi a judecării“...

„Și cine ar îndrăzni a o fura (...), pe acela să-l bată și să nu-i mai ajute, ori de ce să va ruga lui Dumnezeu“...

Iar cine să vă ispiti a o înstrina de la această sfântă biserică să fie supt blestemul lui Dumnezeu de soborul celor 318 sfinți părinți de la (...) Nicheia“ ¹²⁾.

În ciuda blestemelor, cărțile au circulat, totuși, de la o biserică la alta, dintr-o mînă într-alta și au ajuns în biblioteca Arhivelor Statului Craiova, împlinindu-li-se astfel destinul ca și al oamenilor. Cităm un molitfelnic tipărit la Brașov în anul 1811, dăruit bisericii satului Larga din județul Bacău, ajuns la parohia Gușoeni — Vilcea, apoi la Arhivele Statului.

Nu uită să-și iscălească numele pe cărți nici cei care „le-au prelegat“ cu cheltuiala lor ¹³⁾, le-au citit (și cine va citi însemnarea lor, îi va pomeni și va zice „Dumnezeu să-i ierte păcatele“) ¹⁴⁾ sau, „spre a nu fi expuse vremurilor rele, adică ploilor“, din cauza părăsirii unor biserici, le vor adăposti în iconostase ¹⁵⁾.

În sfîrșit, însemnările privitoare la istoria cărții respective (cine a cumpărat-o și a dăruit-o, prețul ei) sînt legate de prezența armatelor străine pe teritoriul patriei noastre :

„Acest minei de lună, ce să chiamă luna lui februarie, s-au cumpărat de dumnealui jupîn Dinu Lupu, în bani gata taleri 16, în zilele muscalilor“.

„S-au cumpărat acest mineiu în zilele muscalilor, cînd era ei în țară pe toate satele“ ¹⁶⁾.

Alteori, evenimente cunoscute din istorie (războaie, înscăunări de domni, trupe străine, lupta de clasă) sînt menționate direct, fără vreo referire la proveniența și soarta cărții. În schimb, se leagă frecvent de fenomenele naturii, contemporane : ierni grele, secetă, cutremure etc. :

„Scris-am eu care mai jos mă voi iscăli, precum să se știe că la anul 1794, toamna, au nins de la Sfeti Andrei, noembrie în 30, zăpadă foarte năpraznică; și au căzut tot feliul de dobitoace la fân și au mâncat pină la martie 25 tot pi zăpadă (...). Și să știe când acea zăpadă mare era, atunci și oaste multă erea la Cioroi și noi le purtam toată grija. Și s-au rădicat pă la săptămâna brânzii și au trecut pă la noi 7 zile și 7 nopți până s-au sfârșit“...

„Să știe că în anu la leat 1798, au fost război mare asupra Diulului și iarna au nins de la noiembrie 27 și au mâncat oilă toată întorițe (sic!) până la martie 25 și atunci s-au luat toată zăpada; și am ernat zile 120 în cap (...). Și am însâmnat să știe, 1799 martie 28“.

„La leat 1806, luna dichemyrie, au venit muscalii în București, iar la leatu 1807, în luna lui aprilie 6, au venit un ghinărari în Craiova (...), fiind domn Constantin Epsilanti la Țara Moldovei și la a noastră“...

„Să știe că la leatu 1807, la aprilie 28, au venit muscalii la Craiova, cu marele comandări Isaiia, ghinărariul“...

„Să știe când s-au dus muscalii, la luna august 29, la leat 1812“.

„Să știe când au venit Ioan Gheorghe Caragea voievod în scaun, la noiembrie 21, anul 1812, s-au făcut pace și s-au așezat țara la martie 20, anul 1813. Atuncea au fost iarnă foarte ra și ger foarte tare și au nins de la noembrie 24 și au stătut până la fivruar 24; și la martie 30 au nins altă zăpadă“...

Tot pe timpul prezenței străine în patria noastră, s-a cutremurat pământul într-o duminică, înaintea prînzului, „care nu s-au mai pomenit“, fenomenul repetîndu-se a doua zi și a treia zi.

Mai sînt însemnate data „când s-au așăzat Gheorghe Bibescu voievod în scaunul domniei sale“ („s-au încoronat la leatu 1843, la luna lui februarie 3“), conflictele dintre clăcași și arendași, abuzurile ultimilor sau ale slujbașilor stăpînirii, multele neorînduieli de prin sate, obținerea independenței naționale („La 1877, țara noastră Rumânia, prin rezel și-au luat independența, adecă au scăpat de jugu Turciei, 1878 februarie 26“¹⁷⁾ și răscoala din anul 1907, cînd țăranilor le-a fost dat să scrie, cu propriul lor sînge, unn din cele mai mișcătoare pagini din cartea tradițiilor revoluționare ale poporului român¹⁸⁾).

Fenomenele naturii impresionează și prin ele însăle, fără vreo altă legătură, simțirea oamenilor :

„Și la ruptul Jiului au pus zepor. 1813 februarie 24“...

„Să știe că la leatu 1841 au fost secetă pă vară, încăt s-au făcut lipsă de bucate foarte, iar viile au făcut rod prea mult, încăt s-au făcut vin ca apa, ajungând cumpărarea (...) câte o sută de lei butia“...

„1839 aprilie 5. Miercuria cea mare, pe la orale 3 după amiază, a dat o piatră cu vînt, care sta ca zăpada albă, distrugînd mai toți mugurii arborilor și pășunile. Am scris pentru ținere de minte“...

„În 1902, în 9 aprilie, marți seara, săptămîna patimilor Domnului, la ora 8 seara, luna a răsărit roșie și încet, încet a pierit toată. În urmă s-a întregit. Marți la 7, după Paști (...), începe o ninsoare cu vifor ca la

Bobotează. Și am scris spre ținere de minte. Voi scrie la toamnă să vedem ce an e, roditor sau nu“...

„Astăzi luni 21 martie, anul 1904, pe la ora 12 și un sfert s-a cutremurat pământul foarte tare și la 12 și jumătate iarăși s-a cutremurat“¹⁹⁾.

Trecem peste datele demografice care le cuprind²⁰⁾, peste informațiile privind ctitorirea unor lăcașuri de cult²¹⁾ cu slujitorii lor și sănătatea acestora²²⁾; de asemenea, trecem peste preceptele morale, cugețările naive, fragmentele de rugăciuni, închinările către boieri și dregători²³⁾ și ne oprim la însemnările aflate pe cărțile vechi ce au rolul (putem spune) de instituție. Foile de gardă îndeosebi, dosul copertilor și spațiile libere mai întinse devin nu numai un registru al conceptelor pentru zapise, jalbe, adrese și scrisori oficiale, ci și mijlocul prin care se transmit poruncile stăpînirii, cum sînt cele către zapcii plășilor Dumbrava de Sus și Jiul de Sus în legătură cu strîngerea banilor dajdiei sau a Căimăcăniei Țării Românești, relativă la cumpărarea slujbei oieritului pe anul 1792²⁴⁾.

Ca încheiere, o însemnare mai nouă, a unui părinte cu inimă stinsă de durere, făcută în anul 1936 septembrie 23, pe un octoih vechi, tipărit la Rm. Vilcea: „Astăzi data de mai sus 23 septembrie, au încetat din viață cel mai iubit al meu fiu Fane, în sanatoriul Geoagiu, care au fost internat încă de la 7 septembrie 1935 și părăsit de toți frații lui fără nici o pică de ajutor de la nimeni, afară de la cei din localitate, pînă la 25 septembrie, în ziua de vineri, cînd au fost inmormîntat. Spre amintire, am scris eu aici, tatăl său“²⁵⁾.

1 — Tudor Viana, *Dicționar de maxime comentat*, Edit. Științifică, Buc., 1971, pp. 21-42.
2 — Inv. 2114. Însemnare din anul 1809, pe mineiul luni februarie, a lui Ion sau popa

Nițu.

3 — Inv. 5362.

4 — Inv. 6121.

5 — Inv. 7318.

6 — Inv. 2548.

7 — Inv. 2448, 2466, 2483.

8 — Inv. 2483, 2522.

9 — Inv. 2459, 2466, 2468.

10 — 2437, 2531.

11 — Inv. 2445, 2471, 2489, 2491.

12 — Inv. 2412, 2439 etc.

13 — Inv. 2459, 2531.

14 — Inv. 2114, 1411, 2445.

15 — Inv. 2467.

16 — Inv. 2114.

17 — Inv. 2395, 2414, 2443, 2465, 2448, 2531.

18 — Vezi anexa nr. I.

19 — Inv. 2315, 2406, 2467, 2491, 2548.

20 — „Au răposat dumnezeului cocoșu Ghiță Brădescu, fiind om nemsurat“... „S-a cefcutat s-au născut fiul meu“... etc. (Inv. 2394, 2396, 2540).

21 — „...S-au spucat dumnezeului cocoșu Ionita M. Nicolita Iovipal din Râmnice împreună și cu alți sîteni ungureni tot de aici din satul Valdei ca să facă altă biserică mai mare, ca să aibă pomnîre în vezi. 1811 aprilie 1^a. (Inv. 2477).

22 — Inv. 2414, 2431, 2437, 2465, 2467.

23 — Inv. 2394, 2395, 2442.

24 — Inv. 2547.

ANEXA NR. 1

„Aici am însemnat, ca să se ție minte, copii de copii. In anul 1907, s-a răscolat Țara Românească contra boierilor, adică îi căutau ca să-i omoare și le puneau foc la conace și le devastau și cârau griul și porumbii din pătule. Apoi, în urmă, ce să vezi? A venit armata și s-a pus cu bătălie pe lume, de plîngeau și lemnele. Era hîrdăul cu apă la poartă și băga funiile de se udau și puneau pe soldați cite doi pe cap și cite doi pe picioare și unu trăgea cu funia pînă eșea singele în piele. Unu din locuitori, și anume Gligore Ion Ivan, să făcea mort în bordei cînd vedea că vin soldații să-l ia la curte; muieroa lui îi puneau busuioc la briu și-l lega cu fir roșu la picioare; și soldații dacă îl vedea că moare, îl lăsa, nu-l mai ducea la bătălie. Apoi, ce să vezi? Și eu am fost unu care eram dat ca cap de răscoală și se dedcase ordin să fiu pus la pușcă. Și dacă am văzut că nu e de jucărie, am întins-o la sănătoasa la pădure, unde stau haiducii de codru. Și am locuit în pădure 40 de zile și 40 de nopți, încît am mîncat de trei ori și de aci m-am mutat în Craiova la fiul meu Martin. Apoi, să mai vezi, de aci m-am dus la Vilcănești, la dezgropat de vii. Și am venit acasă și m-au băgat în pușcărie. Și am stat acolo 8 luni de zile.

CINTĂREȚU C. IONESCU, 1916 febr. 10^{ca}.

(Arh. St. Craiova, Col. doc., CV/33. Orig.).

ANEXA NR. 2

„Dumneavoastră zapciilor ai plășii Dumbrăvii de Sus, sănătate! Dumneavoastră care veți primi porunca aceasta, dă loc să vă sculați și să veniți aici la Zărâfla Cernețului de aici; să nu faceți care cumva să nu veniți, că apoi trimit cu treapă negreșit asupra-vă“...

„Dumneavoastră zapciilor ai plășii Jiului de Sus, iată că vi să poruncește să urmați poruncii aceștia după cum ați urmat și după aceialaltă și iată vă și poruncește să strângeți pã parcălabi i pã sâteni ca să vedeți de banii dajdiei“...

„Noi caimacanii Țării Rumânești.

„După obiceiul, s-au dat această carte a Divanului dumnealor boierilor ce au cumpărat slujba oieritului pã anul trecut leat 1792 din sud Vâlcea ca să orînduiescã cercetori pã urma slujbașilor dintăia carei prin știrea ispravnicilor județului să strângă ravașele aceloră (...). Și pã care din slujbași îi va găsi cu oi furate și pusă la catasuf, să-i apuce să plătească indoi, din care bani drepti să-i aducă la cumpărători și indoiala să fie a lor după obiceiul. Iar pã locuitorii care îi va găsi cu vite dosite și nearătate la slujbașii dintăia, pã unii ca accia să-i apuce să plătească banii oieritului cu ploconu pã vitele ce vor găsi dosite, drept care bani să-i aducă la cumpărători. Și pentru căci le-au dosit, socotind să păgubească cămara domnească, să le ia după obiceiul vechiu două parale dă oale pentru ostensala cercetătorilor; iar ma mult să nu să cuteze a lua, că să vor pedepsi (...). 1793, Ian. 9^{ca}.

(Inv. 2394, 2344).

